

## **რამდენიმე წერილი ოლივერ უორდროპის კოლექციიდან**

ოქსფორდის ბოდლის ბიბლიოთეკის უორდროპის კოლექციაში სხვა მასალებთან ერთად დაცულია უამრავი წერილი, რომლებსაც უგზავნიდნენ სხვადასხვა პიროვნებები და-ძმა უორდროპებს. ასეთია ილია ჭავჭავაძის, ოლღა გურამიშვილის, ივანე მაჩაბლის, ვარლამ და ფრიდა ჩერქეზიშვილების, იაკობ გოგებაშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის, ნიკო მარის, გრიგოლ ფერაძის, მიხეილ წერეთლის და მრავალ გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა, თუ უორდროპთა ვრცელი ქართული სამეგობროს პირადი წერილები.

ამ წერილებში ნათლად ჩანს ქართველთა დიდი პატივისცემა და სიყვარული უორდროპთა მიმართ, რაც მათ თავისი მოღვაწეობითა და ყოველი ქართულისადმი გულითადი დამოკიდებულებით დაიმსახურეს. ამ სტრიქონებში შეგვიძლია დავინახოთ საქართველოს ისტორიული, თუ მიმდინარე პოლიტიკური ვითარება, საშინაო (კულტურულ-ეკონომიკური), თუ საგარეო (საომარ-დიპლომატიური) ურთიერთობანი.

ამჯერად ჩვენ წარმოვადგენთ დავით ღამბაშიძის, ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის, დავით ღამბაშიძის ვაჟის (6 ინგლისური, 1 გერმანული), ვარლამ ჩერქეზიშვილის (ერთი ინგლისური), ვახტანგ ღამბაშიძის (1 ქართული) და აკაკი ჩხენკელის (1 ქართული, 2 რუსული) წერილებს შესაბამისი თარგმანებით.

მკითხველი ნათლად დაინახავს წერილების ავტორთა, თუ ოლივერ უორდროპის მრავალმხრივ დაინტერესებას, სურვილებს და დამოკიდებულებას საქართველოს ცხოვრების სხვადასხვა მხარის მიმართ (ლიტერატურული ურთიერთობანი, საეკლესიო ცხოვრება, ისტორიული საბუთების შექმნა, ნავთობის მოპოვება; ერთა ლიგასა, თუ საერთაშორისო კონფერენციებთან დამოკიდებულება; ბოლშევიკური რუსეთის პოლიტიკა და სხვა).

როგორც ვ. ღამბაშიძე წერს, ამ მოღვაწეთა (და არა მარტო მათი) მიზანი იყო „საქართველო გააცნოს ევროპას, დაიმეგობროს ევროპის საზოგადოებრივი აზრი“, რომ შესაძლებელი გახდეს დაკარ-

გული უფლებების აღდგენა. ამ საქმეში კი ქართველები თავიანთ მეგობარსა და მრჩეველს ხედავდნენ ოლივერ უორდროპში.

რაც შეეხება ნავთობის მრეწველობასთან დაკავშირებულ ამონარიდს დ. ლამბაშიძის მოხსენებიდან, ეს არ გახლავთ უორდროპისადმი წერილი. იგი არის ვრცელი გამოკვლევა. მაგრამ, რადგანაც ის დ. ლამბაშიძეს ეკუთვნოდა, მოვათავსეთ მის წერილებთან ერთად.

შემდეგში ჩვენ წარმოვადგენთ სხვა წერილებსა და მოკლე სტატიებს, რომელთა რაოდენობა საკმაოდ ბევრია.

## 1. 22.VIII.11

[Wardr.d.38/10]

Dear Mr. Wardrop

I should be very much obliged to you if you will send me a copy of bibliography about Don Tamarati's book you have written. Don Tamarati asks me for. I shall translate into Georgian and send him.

Would you like to send directly on his address: Don Michele Tamarati, Murzio Clementi, 70, Roma. With kind regards to you and Mrs. Wardrop

Yours very truly D. Ghambashidze

## 1. 22.VIII.1911 ძვირფასო ბ-ნო უორდროპ

ძალიან დამავალებთ, თუ გამომიგზავნით ბიბლიოგრაფიის ასლს დონ თამარატის წიგნზე – თქვენ რომ დაწერეთ. დონ თამარატიმ მთხოვა ის. მე ვუთარგმნი ქართულად და გავუგზავნი.

იქნებ მოისურვოთ, რომ ის პირდაპირ მას გაუგზავნოთ: დონ მიქელ თამარატი, მურზიო კლემენტი, 70 რომი. საუკეთესო სურვილებით თქვენ და მისის უორდროპს

თქვენი ერთგული  
დ. ლამბაშიძე

## 2. 31.XII.11

[Wardr.d.38/10]

Dear Mr. Wardrop

Tcherkessof showed me your letter to Archdeacon in Palestina. I was quite willing to give him necessary information about present conditions of

our church, but we thought it better to send him an appeal of our „Church League“, translation of which Mrs. Tcherkessoff send you yesterday. This appeal gives most valuable hystorical information of past and present conditions of our church.

I hope you will forward it on to him and asking him to publish it in his book.

I have obtained all reports of British Consul in Batoum since 1884 and I am very glad to find in them most valuable information respecting the foreign trade of Georgia resp. Transcaucasia.

I am going to publish in „Mosavali“ articles of foreign trade.

Wishing you happy New Year I remain yours  
very truly D. Ghambashidze.

2. 31.XII.1911      ძვირფასო ბ-ნო უორდროპ

ჩერქეზოვმა მაჩვენა თქვენი წერილი პალესტინელ არქიდიაკონთან. მე ძალიან მსურდა მიმეწოდებინა მისთვის საჭირო ინფორმაცია ჩვენი ეკლესიის თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ, მაგრამ ჩვენ ჩავთვალეთ უმჯობესად გაგვეგზავნა მისთვის ჩვენი „საეკლესიო ლიგის“ მიმართვა, რომლის თარგმანიც მისის ჩერქეზოვმა გუშინ გამოგიგზავნათ. ეს მიმართვა იძლევა მეტად ძვირფას ისტორიულ ინფორმაციას ჩვენი ეკლესიის წარსული და თანამედროვე მდგომარეობის შესახებ.

მე ვიმედოვნებ, რომ თქვენ გადაუგზავნით მას და სთხოვთ მის გამოქვეყნებას თავის წიგნში.

მე მოვიპოვე (მოვიძიე) ბათუმში მყოფი ბრიტანეთის კონსულის ყველა მოხსენება 1884 წლიდან და ძალიან მოხარული ვარ, რომ მათში აღმოვაჩინე მეტად ძვირფასი ცნობები, რაც ეხება საქართველოს, შესაბამისად ამიერკავკასიის საგარეო ვაჭრობას. მე ვაპირებ გამოვაქვეყნო „მოსავალში“ წერილები საგარეო ვაჭრობის შესახებ.

გისურვებთ ბედნიერ ახალ წელს.

ვრჩები თქვენდამი ერთგული დ. ლამბაშიძე.

3. 17.XII.12

[Wardr.d.38/10]

Dear Mr. Wardrop

..... In the last number of „Temi“ there is an article about Iveron Monastery at Mount Athos. Do you would know that island is now occupied

by Grec army and as the behaviour of Grec monks during the Turkish rule was prety impudent, we have to expect worse things still. Position is rather very bad, as if Georgian nobility would request Russian Government to demand its return to the Georgian Church, as they are going to do, and in case Russians take it and it would be worse still.

Don't you think it would be necessary and advisable, when the Greeks have formally taken it, to address a petition to the Greek Government from Georgian people, asking them, considering all the friendly relations between those two nations in the past, to allow our monks to organize an independent community. In case of messes the former Archimandrit of Gelathi, Nicolas would be the very person as a prop. He is at present in Constantinople. I should like hear your opinion about this dreamy suggestion.

With kind regards, Yours very truly D. Ghambashidze

### 3. 17.XII. 1912      ძვირფასო ბ-ნო უორდროპ

.....„თემის“ ბოლო ნომერში მოთავსებულია სტატია ათონის მთის ივერთა მონასტრის შესახებ. ალბათ გინდათ იცოდეთ, რომ კუნძული ამჟამად ოკუპირებულია ბერძნული არმიის მიერ და რადგან ბერძენი ბერების საქციელი თურქული წესების პირობებში საკმაოდ არაკეთილგონივრული იყო, ჩვენ უარესს უნდა ველოდოთ. ვითარება უფრო მეტად მძიმეა; თუ ქართველი არისტოკრატია შესთავაზებს რუსეთის მთავრობას მოითხოვონ მისი დაბრუნება ქართული ეკლესიისათვის, რასაც აპირებენ, რუსები წაიღებენ მას და უარესიც იქნება.

ხომ არ ფიქრობთ, რომ აუცილებელი და მიზანშეწონილი იქნებოდა, როცა ბერძნები ოფიციალურად (ფორმალურად) დაისაკუთრებდნენ მას, გაგზავნილიყო ქართველი ხალხის პეტიცია საბერძნეთის მთავრობისადმი და, წარსულში ამ ორი ხალხის მეგობრობის გათვალისწინებით, ეთხოვათ ნება დაერთოთ ჩვენი ბერებისთვის მოწეწოთ დამოუკიდებელი საზოგადოება (გაერთიანება). გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად ამისთვის შესაფერი პიროვნება იქნებოდა გელათის ყოფილი არქიმანდრიტი ნიკოლოზი, რომელიც ახლა კონსტანტინოპოლშია.

მე მსურს თქვენი აზრი შევიტყო ამ ზღაპრული წინადადების შესახებ.

საუკეთესო სურვილებით, თქვენი ერთგული  
დ. ლამბაშიძე.

4. 30.IV.1912

[Wardr.d.38/11]

Dear Mr. Wardrop

I received Maisuradze's letter and here with I send you answer of his letter. Should this answer not contain your opinion will you kindly let me know how would you like it, and I am willing to alter it.

My opinion is that Mr. Maisuradze is Kalpakian №2 but a little clumsy. He likes to make business with the historical documents of the country. Most pathetic is his opinion about economic crisis of Georgia and a proposal of export of manuscripts in order to raise home-prices. You are quite right in thinking that in case you would purchase the market in Georgia would be spoiled.

I am very sorry to trouble you about the numbers of papers you returned me were of „Kooperatzia“ not „Mosavali“. Cherkesoff has not any...

I thought the hand writing of Maisuradze is not clear, therefore I send you a copy of it. To-morrow I send you „Sakhalkho Gasethi“.

Yours very truly D. Ghambashidze.

4. 30.IV.1912

ძვირფასო ბ-ნო უორდროპ,

მივიღე მაისურაძის წერილი და გიგზავნით პასუხს მის წერილზე. თუ ეს პასუხი არ შეზღუდავს თქვენ ყურადღებას, გთხოვთ გამაგებინოთ როგორ მოგეწონებათ და მზად ვარ შევცვალო ის.

ჩემი აზრით, ბატონი მაისურაძე არის № 2 კალპაკიანი, მაგრამ ცოტა უხეში. მას სურს ბიზნესის კეთება ქვეყნის ისტორიული დოკუმენტებით. განსაკუთრებით საცოდავია (პათეტიკურია) მისი შეხედულება საქართველოს ეკონომიკური კრიზისის შესახებ; ასევე მისი გეგმა ხელნაწერთა ექსპორტის შესახებ, რათა გაიზარდოს მათი შიდა-ფასი. თქვენ სწორად ფიქრობთ, რომ თუ შეისყიდდით, საქართველოში ბაზარი ნახდებოდა (გაიძარცვებოდა).

ძალიან ვწუხვარ, რომ შეგანუხებით გაზეთების დაბრუნებით, რომლებიც იყო „კოოპერაცია“ და არა „მოსავალი“. ჩერქეზოვს არცერთი არ აქვს....

მე ჩავთვალე, რომ მაისურაძის ხელწერა გაურკვეველია და ამიტომ გიგზავნით მის ასლს. ხვალ გამოგიგზავნით „სახალხო გაზეთს“.

თქვენი ერთგული დ. ღამბაშიძე.

[მაისურაძე ოლივერისადმი წერილში აკრიტიკებს ე. თაყაიშვილს, რომ სულ მუქთად უნდა წიგნების და ხელნაწერების ხელში ჩაგდებაო.. – გ.გ.]

**5. 9.III.1919**

Délégation de la  
République Géorgienne  
Grand Hotel Paris

[Ms. Wardr.c.27/93]

Dear Mr. Wardrop

Many thanks for your kind letter informing me about the telegram from Gueguetchkori, I had also a letter from Prof. Simpson to that effect. Tchkhaidze, Irakli Tseretheli and Tcherkesofs have arrived from Constantinople and inform me that the trouble in Musulman Georgia is entirely due to Armenian intrigue and few Beys, who are not sympathetic to democratic Georgia. I hope the military representatives of British Government will be carefull not to aggravate the situation, which unfortunately is not the case uptill now. The clever German propoganda and Armenian animosity have exited the Georgians to such an effect that they are all obsessed by the idea that Armenian side is taken.

As a true friend of my country and Great Britain I am doing my outmost to explain this situation, but must openly confess that mentality of some of the British officers at present in Trans-Caucasia is not quite suitable for the complex situation.

I shall be very pleased to meet you on my return to London Wednesday next.

Yours sincerely D.Ghambashidze

**5. 9.III.1919** საქართველოს რესპუბლიკის დელეგაცია  
გრანდ-ოტელი, პარიზი

ძვირფასო ბ-ნო უორდროპ,

დიდი მადლობა თქვენი გულითადი წერილისთვის, რომლითაც მატყობინებთ გეგეჭკორის ტელეგრამის შესახებ; მე აგრეთვე მივიღე იმავე შინაარსის წერილი პროფ. სიმპსონისგან. ჩხეიძე, ირაკლი წერეთელი და ჩერქეზოვები ჩამოვიდნენ კონსტანტინოპოლიდან და შემატყობინეს, რომ მღელვარება მუსლიმანურ საქარ-

თველოში მთლიანად სომხების ინტრიგების და ზოგი ბეგების საქმეა, რომლებსაც არ მოსწონთ დემოკრატიული საქართველო. მე ვიმედოვნებ, რომ ბრიტანეთის მთავრობის სამხედრო წარმომადგენლები იქნებიან ფრთხილად, რათა არ გაამწვავონ ვითარება, რაც საუბედუროდ დღემდე ასე არ არის. გერმანელთა ჭკვიანურმა პრორაგანდამ და სომეხთა მტრობამ ქართველები მიიყვანეს იმ შედეგამდე, რომ ისინი ყველანი შეპყრობილი არიან იმ აზრით, რომ სომხეთის მხარე უკავიათ.

როგორც ჩემი ქვეყნისა და დიდი ბრიტანეთის ნამდვილი მეგობარი, ვაკეთებ რაც შემიძლია, რათა განვმარტო ეს ვითარება; მაგრამ უნდა ვაღიარო, რომ ზოგი ბრიტანელი ოფიცრის გონიერება სრულებით არ შეეფერება ამიერკავკასიის დღევანდელ რთულ ვითარებას.

ძალზე მოხარული ვიქნები, თუ ლონდონში დაბრუნებისას შემდეგ ოთხშაბათს შეგხვდებით.

წრფელი გრძნობით, თქვენი დ. ლამბაშიძე.

**6. 19.III.1918**     **D. GAMBASHIDZE**     [Wardr.13.84(2)]

The Petroleum Industry and its Importance for Eastern Europe and Asia.

(Hon. Secretary and Member of the Executive Council of the Russo-British Chamber of Commerce in London).....

GOURIA – This oil-field is situated in the district of Ozurgeti, at a distance of 25 miles from Batum, and only 5 miles from the small ports of Supsa and Nicolas on the Black Sea in Georgia.

Natural outflows of petroleum had been known there for a long time, but only in 1911 a Baku firm made a trial boring which produced a flowing well at a depth of only 63 feet.

This immediately caused a great rush to take up lands in the neighbourhood; experts were sent to the spot and several British and other Companies formed. Drilling was started in 1913 in three places, but the outbreak of the war interrupted the work.

The research will, no doubt, be taken up again as soon as circumstances permit, as the exceptionally favourable position of this field practically on the Black Sea coast makes it specially interesting. ....

Gouria petroleum Corporation, Ld 7.10. 1913 -----350000 pf.st

**6. 19.III.1918**      დ. ღამბაშიძე

კავკასიის ნავთობის მრეწველობა და მისი მნიშვნელობა აღ-  
მოსავლეთ ევროპისა და აზიისთვის.

[ლონდონში რუსულ-ბრიტანული კომერციული პალატის აღ-  
მასრულებელი საბჭოს საპატიო მდივანი და წევრი]

(მოხსენება ნაკითხული 1918 წლის 19 მარტს ნავთობის ტექ-  
ნოლოგიური ინსტიტუტის წევრთა 29-ე გენერალურ შეკრებაზე. გა-  
მოაქვეყნა ინგლის-საქართველოს საზოგადოებამ, ლონდონი, 1918).

[ამონარიდი ვრცელი მოხსენებიდან, გვ.7-8 -გ.გ.].

**გურია** – ნავთობის ეს რაიონი მდებარეობს საქართველოში,  
ოზურგეთის მხარეში, ბათუმიდან 25 მილის დაშორებით და მხო-  
ლოდ 5 მილზე შავ ზღვაზე მდებარე სუფსისა და ნიკოლოზის მცირე  
პორტებიდან.

ნავთობის ბუნებრივი ამოღენა დიდი ხნის წინ იყო იქ ცნობი-  
ლი, მაგრამ მხოლოდ 1911 წელს ჩაატარა ბაქოს ფირმამ საცდელი  
ბურღვა, რასაც შედეგად მოჰყვა ნავთობის გამოჩენა 63 ფუტის  
სიღრმეზე. ამან მაშინვე გამოიწვია დიდი ლტოლვა მეზობელი მიწე-  
ბის დაუფლებისათვის. ადგილზე გაიგზავნენ ექსპერტები და შეიქ-  
მნა რამდენიმე ბრიტანული თუ სხვა კომპანია. ბურღვა დაიწყო  
1913 წელს სამ ადგილას, მაგრამ ომის დაწყებამ სამუშაოები შეწყვი-  
ტა.

ძიება, უეჭველია, ხელახლა აღდგება, როგორც კი ვითარება  
მოგვცემს საშუალებას, რადგან ამ საბადოს არაჩვეულებრივად მო-  
ხერხებული მდებარეობა პრაქტიკულად შავი ზღვის სანაპიროზე,  
მას განსაკუთრებით საინტერესოს (მიმზიდველს) ხდის.

[შეიქმნა] გურიის ნავთობის კორპორაცია, ლდ 7.10.1913, კა-  
პიტალით 350000ფუნტი სტერლინგი

გურიის სინდიკატი, ლდ 4.05.1912, კაპიტალით 15000  
ფუნტი სტერლინგი.

**6ა.** ჩვენ შეგვხვდა აგრეთვე დ. ღამბაშიძის 2 ნერილი გამოგ-  
ზავნილი ოლივერ უორდროპისადმი ლაიფციგიდან გერმანულ ენაზე  
1910 წლის 8 აპრილის თარიღით:

1. ესაა სტუდენტთა სახელით გაგზავნილი სამძიმარი მარ-  
ჯორი უორდროპის გარდაცვალების გამო.

2. ამ წერილით თხოვს მარჯორის სურათის გამოგზავნას ყველა ქართველის ოჯახში მის დასაკიდად. აქვე ეუბნება „მე ჯერ კიდევ მონაფეობისას შევხვდი მას (მარჯორის – გ.გ.), როცა ქუთაისის სანახავად იყო და მამაჩემი – ობერ-პასტორი (წინამძღვარი) ახლდა მას გელათის მოსანახულებლად“-ო. [გ.გ.]

**7. 26.05.1919**

[Wardr.c.25(2)]

(From the Letter of Tcherkesof to Wardrop)

.....I must say neither Chkheidze, Tserethels, Gvarcheladze (S.d) nor Gobechia (s.rev) are prepared for their mission, and Avaloff, who by his studies and knowledge of languages should know better, always has been rather ironical about the rights of Georgia and till now his influence as a member of the delegation has been far from beneficial.....

**7. 26.V.1919** [ვ. ჩერქეზოვის კონფიდენციალური წერილიდან უორდროპს]

„ ..... მე უნდა მოგახსენოთ, რომ არც ჩხეიძე, წერეთელი, გვარჯალაძე (სდ), არც გობეჩია (ს-რევ) არ არიან მზად თავისი მისიისთვის, ხოლო ავალოვი, რომელსაც თავისი განათლებითა და ენების ცოდნით უკეთ უნდა ესმოდეს, ყოველთვის უფრო ირონიულად უყურებდა საქართველოს უფლებებს და ჯერაც მისი გავლენა, როგორც დელეგაციის წევრისა, შორსაა სასარგებლოსგან“.....

(ვ. ჩერქეზიშვილი შემდეგ ამბობს, რომ „როცა ითხოვენ ერთა ლიგისგან საქართველოს დაცვას, უნდა ემყარებოდნენ არა სოციალ-დემოკრატიული ინტერნაციონალის ფრაზეოლოგიას, არამედ არგუმენტებს – დაფუძნებულს რუსეთ- საქართველოს ხელშეკრულებებზე!“ ..... რომ საჭიროა ინგლის-აშშ-ს დახმარება დემოკრატიისათვის, რადგან სახიფათოა კოლჩაკ-დენიკინი.... გ.გ.).

**8. 3.VI.1914** [„საქართველოს უფლებათა დამცველი ლიგის“  
წერილი პარიზიდან]

დიდად პატივცემულო და ძვირფასო ბატონო! ამ წერილთან ერთად გიგზავნით პროტესტს ქართველ გლეხთა აყრის წინააღმდეგ და გაცნობებთ, რომ აქ დაარსებულმა „საქართველოს უფლებათა დამცველმა ლიგამ“ მიზნად დაისახა გააცნოს ევროპას საქართველო, დაიმეგობროს ევროპის საზოგადოებრივი აზრი და ამით ხელი შეუწყოს ჩვენ უფლებათა აღდგენის საქმეს. ვიმედოვნებთ, რომ ამ მოღვაწეობაში ლიგას არ მოაკლდება თქვენი თანაგრძნობა, რომელიც ჩვენთვის მუდამ ძვირფასი და დაუფასებელი იქნება.

თქვენი მარად პატივისცემელი ლიგის მაგიერ;  
ლიგის მდივანი : ვ. ლამბაშიძე  
ხაზინადარი : ა. დემეტრაშვილი [Wardr.d.20(190)]

**9. 18.XI.1918** ბერგენი-ნორვეგია

საგარეო საქმეთა მინისტრი [აკ.ჩხენკელის ქართული წერილი]

ვსარგებლობ შემთხვევით, რომ მოგიძღვნათ ჩემი გულითადი სალამი და მხურვალე სურვილები.

მე არ ვაძლევ ჩემს თავს ნებას დაწვრილებით მოგწეროთ, ვინაიდან ბ-ნი ავალიშვილი პირადათ გაგაცნობთ ჩვენს მდგომარეობას. მაქვს სრული იმედი, როგორც ყოველთვის, კვლავაც მხურვალეთ მოეკიდებით მრავალ-წამებულ საქართველოს სვე-ბედს.

საერთაშორისო ომის ძლიერმა ტალღებმა კვლავ აღადგინა თავისუფალი საქართველო. ის არსებობს იურიდიულად ნახევარი წელიწადია. არსებობდა ფაქტიურათ რუსეთის რევოლუციის პირველი დღიდან, იმედი გვაქვს – იარსებებს მომავალშიც. ქართველი ერი და მისი მთავრობა თავიდანვე ლოიალური იყვნენ და არიან მეომარ სახელმწიფოთა მიმართ, ისინი მოელიან ამიტომ საქართველოს ფორმალურათ ცნობას და მის კანონიერ წევრად მიღებას ერთა ოჯახში.

ბევრია დამოკიდებული თქვენს სამშობლოსგან – დიდი ბრიტანიისგან. მე დარწმუნებული ვარ, საქართველოს დამოუკიდებლობა სრულიად ეთანხმება დიდი ბრიტანიის პოლიტიკურ ინტერესებს და ამიტომ იმედი გვაქვს, უკანასკნელი მხარს დაგვიჭერს.

თქვენ კი, ვიმეორებ, ბატონო უორდროპ, ყველა ჩვენი პოლიტიკურ წრეების რწმენით, მხარს დაგვიჭერთ ამ წმინდა საქმეში, რასაც არ დაგვიწყებთ თავისუფალი საქართველო.

ღრმად თქვენი პატივისმცემელი  
აკ. ჩხენკელი [Wardr.c.10.84]

Париж. 31.X.22

44 ав.Виктора Гюго

[Ms.Wardr.c.27]

### 10. Глубокоуважаемый, дорогой Уордроп,

Сумбатов мне писал о Вашем пребывании в Лондоне и я сильно рассчитывал Вас увидеть там, но, к несчастью, из за задержки визы я не в состоянии съехать туда даже теперь, когда Вас уже нет там. Вы знаете, надеюсь, от Сумбатова, зачем я хотел с Вами встретиться, и нужно ли удивляться тому, что при всех трудных обстоятельствах, когда речь идёт о нашей несчастной родине, мы поневоле ищем Вас, как самого неизменного ея друга?!

Повторю в двух словах что случилось. Согласно решению союзников Грузия не будет представлена на ближне-восточной конференции, чем ей наносится, несомненно, непоправимый ущерб. По нашим сведениям, это решение было принято после того, как Англия и Франция не пришли к соглашению по вопросу о том, кого из двух пригласить на конференцию: национальное или большевитское правительство Грузии. Англия предлагала пригласить второе, а Франция – первое, т.е. признанное союзниками нац.правительство.

Был, оказывается, спор и о том, действительно ли признали союзники «де юре» 27 января 1921 г. в Париже груз.национальное правительство, причём «фореин оффис» доказывал, что Англией признана «де юре» независимость Грузии, а не правительство. Не вдаваясь вовсе в юридический разбор этого чрезвычайно важного для нас вопроса, я только замечу, что, передавая лично лорду Керзону 17 марта 1921 г. в Лондоне копию с верительной грамоты моего правительства, я не думал тогда, признаться, что ставил себя в такое ложное положение.

Сумбатов пишет мне, что лорд Керзон, как ему передавали в «фореин оффисе», сожалеет, что он должен был, скрепя сердце, пойти на то, чтобы Грузия не была вовсе предоставлена на такой важной

конференции, как ближне-восточная. Я верю, разумеется, этому, - тем более, что во время упомянутого выше свидания с ним лорд Керзон сказал мне следующие в высшей степени ободряющие слова: « Когда турецкий вопрос снова встанет на очередь, мы можем опять помочь Грузии».

Но могли ли мы согласиться, если бы, допустим, нас спросили, чтобы от имени Грузии выступали на конференции ставленники Москвы, так наз. большевитское правительство Тифлиса? Где же у нас гарантия, что они, тифл. делегаты, под давлением русских делегатов не заявили бы формально, что Грузия составляет нераздельную часть России? Не был бы ли в этом случае похоронен международный статут Грузии? Ведь, раз приглашаешь кого либо на конференцию, то надо придать значение и тому, что он говорит. К тому же, у нас есть отнюдь не ободряющий пример из Генуи, где Чичерин так ловко маневрировал грузинским мандатом, между тем так наз. председатель тифлисского правительства Мдивани, который тоже был там, не осмелился подать ни одной бумаги конференции и был затушёван совершенно. – Это тот самый Буду Мдивани, который в момент нашествия России на Грузию сидел в Ангоре в качестве представителя Москвы и впоследствии сопровождал турецкие войска, атаковавшие Грузию с юга. – Какая гарантия у нас, повторяю, что предав раз свою родину, вводя в её пределы чужеземные силы, эти господа из Тифлиса неспособны совершить то же самое и теперь, когда их власть в стране сведена Москвой к нулю? Вы читали, конечно, интервью Ленина в «Обсервер», где он говорит о «федеративных государствах» России. – Хороша федерация между необъятной Россией и маленькой Грузией, где сто с лишним миллионов душ противостоит трём миллионам! – Мне не нужно, разумеется, Вам доказывать, что Москва не потому предлагала пригласить большевитское правительство Грузии, чтобы укрепить международное положение Грузии, а совсем наоборот, - чтобы легализировать оккупацию нашей страны.

Я Вам присылаю при сем переданную мною одновременно великим державам-союзницам ноту (в копии) с изменением лишь адресатов, дабы Вы имели возможность познакомиться с нашими мотивами. Но я там не сказал, по известным соображениям, самого главного мотива. А он заключается в том, что русские и с ними вместе грузинские большевитские делегаты в вопросе о проливах заняли бы на конференции абсолютно неприемлемую, прямо пагубную для Грузии позицию. Не нужно большой прозорливости, чтобы догадаться, что

Россия стремится превратить Черное Море в своё внутреннее озеро, куда никто не мог бы проникнуть без её на то разрешения. Но так как Россия ещё слаба и не может претендовать на исключительное господство над проливами, то она стремится до наступления благоприятного для себя момента передать до поры до времени ключи к ним своей союзнице Турции. В этих стремлениях Москвы её поддерживают все, начиная Марковым вторым и кончая Милюковым.

Что стало бы, если бы России удалось добиться своего, я не смею разъяснить, дорогой Уордроп, Вам, которому так хорошо известно всё прошлое и настоящее нашего многострадального народа. Не будь этих проклятых проливов, не будь веками отрезанной, благодаря им от Запада, вся история Грузии была бы иной, более счастливой и менее трагичной. Ясно, что, если вопрос о проливах не будет урегулирован так, чтобы их не могла закрыть Турция ни в мирное, ни в особенности в военное время, то стремления грузинского народа к независимости останутся тщетными и, может быть, навсегда осуждёнными историей. Мы не забываем при этом, разумеется, что без непосредственных сношений с народами Зап.Европы духовный и материальный прогресс нашего народа не будет обеспечен ни в какой степени. Вот почему было полное основание опасаться, что неверные сыновья Грузии, ставши на конференции рядом с красными империалистами из Кремля, сыграли бы безусловно последним на руку и тем дали бы моральное оправдание их замыслам, явно направленным против собственного народа. Не для этой ли цели, прежде всего, требует Москва приглашения своих ставленников на конференцию?

Я утомил Ваше внимание и прошу извинения за многословие, дорогой Уордроп, но я хотел подробно познакомить Вас с нашими думами и получить от Вас дружеский совет – как быть. Мы старались, чтобы наша страна не была исключена из списка прибрежных государств Чёрного моря и не добились этого. Я уже говорил вначале, что такой оборот дела значительно ослабляет международное положение Грузии. Ведь исторические события, подобные ближневосточной конференции, не так часто повторяются. Правда, две могущественные державы поспорили о представительстве нашей страны на конференции, но в результате они вместе с водой как бы выплеснули и ребёнка, решив вовсе не приглашать Грузию. Не было ли никакого способа избежать этого? Были ли, по крайней мере, сделаны попытки в этом направлении? Мы этого не знаем. Известно, например, что Турция на

лондонскую конференцию прошлого года приглашалась в лице двух делегаций: константинопольской и ангорской, она и на ближайшую конференцию приглашается подобным же образом. Нельзя ли было применить тот же метод и к Грузии? Правда, это далеко не соответствовало бы тому, чего мы добивались, но в этом случае, по крайней мере, Грузия фигурировала бы на конференции в качестве независимого государства, и мы могли бы с своей стороны воспрепятствовать по мере наших сил тифлисским делегатам предать жизненные интересы Грузии.

Словом, я возбуждаю вопрос о двойном представительстве для того, чтобы знать Ваше мнение о нём. Не знаю, описал ли я Вам должным образом положение нашей страны в связи с конференцией,- может быть осталось ещё что-нибудь невыясненным,- я к Вашим услугам. Я могу специально приехать для этого в Страсбург, если Вы того пожелаете.

Наши друзья, все без исключения, шлют Вам горячий привет и искренние пожелания.

Остаюсь глубоко Вас уважающий  
А. Чхенкели

31.X.1922

პარიზი, ვიქტორ ჰიუგოს ავ. 44

ღრმად პატივცემულო, ძვირფასო უორდრობ,

სუმბატოვმა მომწერა თქვენი ლონდონში ყოფნის შესახებ; მე დიდი იმედი მქონდა თქვენი იქ ნახვისა, მაგრამ, საუბედუროდ, ვიზის შეფერხების გამო ჯერაც ვერ მოვახერხე ჩასვლა, თუმცა თქვენ იქ უკვე აღარ ბრძანდებით. ვფიქრობ, სუმბატოვისგან შეიტყობდით თქვენთან ჩემი შეხვედრის მიზანს. განა გასაკვირია, რომ ამ ძნელბედობისას, როცა საქმე ეხება ჩვენ საბრალო სამშობლოს, ძალაუნებურად თქვენ გეძებთ, როგორც მის ყველაზე შეუცვლელ მეგობარს?!

ორიოდე სიტყვით გავიმეორებ, რაც მოხდა. მოკავშირეთა გადწყვეტილებით საქართველო არ იქნება წარმოდგენილი ახლო-აღმოსავლეთის კონფერენციაზე, რითიც მას უეჭველად მიადგება გამოუსწორებელი ზიანი.

ჩვენი ცნობით, ეს გადაწყვეტილება მას შემდეგ მიიღეს, რაც ინგლისი და საფრანგეთი ვერ შეთანხმდნენ იმაზე, თუ ორიდან რომელი მიენვიათ კონფერენციაზე: საქართველოს ეროვნული, თუ ბოლშევიკური მთავრობა. ინგლისი სთავაზობდა მეორის მოწვევას, საფრანგეთი კი პირველის – ე.ი. მოკავშირეთა მიერ აღიარებული ეროვნული მთავრობის.

როგორც ჩანს, კამათობდნენ იმაზეც, ნამდვილად აღიარეს თუ არა მოკავშირეებმა 1921 წლის 27 იანვარს პარიზში „დე იურე“ – საქართველოს ეროვნული მთავრობა; ამასთან საგარეო საქმეთა სამინისტრო ამტკიცებდა, რომ ინგლისმა „დე იურე“ აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა და არა მთავრობისა. იურიდიულად რომ არ ჩავუღრმავდეთ ჩვენთვის ამ უაღრესად მნიშვნელოვან საკითხს, მხოლოდ შევნიშნავ, რომ როცა 1921 წლის 17 მარტს ლონდონში პირადად გადავეცი ლორდ კერზონს ჩემი მთავრობის რწმუნებულების სიგელის ასლი, მაშინ არ მიფიქრია, რომ ჩემს თავს ასეთ ცრუ ვითარებაში ჩავაყენებდი.

სუმბატოვი მწერს, რომ, როგორც მას საგარეო საქმეთა სამინისტროში გადასცეს, ლორდი კერზონი ნუხს, რომ იძულებული იყო გულის კანკალით დათანხმებოდა, რათა საქართველო საერთოდ არ დაეშვათ ახლო-აღმოსავლეთის ასეთ მნიშვნელოვან კონფერენციაზე. მე, რა თქმა უნდა, მჯერა ეს; მით უმეტეს, რომ ზემოდასახელებულ შეხვედრაზე ლორდმა კერზონმა მითხრა ძალზე გამამხნევებელი სიტყვები: „როდესაც თურქეთის საკითხი კვლავ დადგება დღის წესრიგში, ჩვენ შევძლებთ დავეხმაროთ საქართველოს“.

მაგრამ შეგვეძლო დავთანხმებოდით, თუკი ვთქვათ შეგვეკითხებოდნენ, რომ საქართველოს სახელით კონფერენციაზე გამოსულიყვნენ მოსკოვის [მიერ დაყენებული] კაცები, ე.წ. ტფილისის ბოლშევიკური მთავრობა? სად გვაქვს იმის გარანტია, რომ ისინი – ტფილისის დელეგატები – რუსი დელეგატების ზენოლით ფორმალურად არ განაცხადებდნენ, რომ საქართველო რუსეთის განუყოფელი ნაწილია? ამ შემთხვევაში, განა არ დასამარდებოდა საქართველოს საერთაშორისო სტატუსი? რადგან, თუკი ვინმეს მოინვევ კონფერენციაზე, მის ნათქვამს ანგარიში უნდა გაუწიო. ამავე დროს ჩვენ გვაქვს არც თუ გამამხნევებელი მაგალითი გენუიდან, სადაც ჩიჩერინი ისე მოხერხებულად მანევრირებდა ქართული მანდატით, მაშინ როცა ტფილისის მთავრობის ე.წ. თავმჯდომარემ მდივანმა, რომელიც იქ იმყოფებოდა, ვერ გაბედა ვერც ერთი ქალაქის (საბუთის) მიწოდება კონფერენციისთვის და მთლიანად ჩრდილში იყო. – ეს ის ბუდუ მდივანია, რომელიც რუსეთის საქართველოში შემო-

სვეისას იჯდა ანგორაში, როგორც მოსკოვის წარმომადგენელი, ხოლო ბოლოს ახლდა თურქეთის არმიას, რომელმაც საქართველოს სამხრეთიდან შემოუტია. – ვიმეორებ, რა გარანტია გვაქვს, რომ ეს ბატონები ტფილისიდან, რომლებმაც ერთხელ უღალატეს თავის სამშობლოს, როცა უცხო ძალები შემოიყვანეს მის საზღვრებში, ახლაც იგივეს არ ჩაიდენენ, როცა მათი ძალაუფლება ქვეყანაში მოსკოვის მიერ ნულამდგა დაყვანილი? თქვენ, ცხადია, წაიკითხეთ ლენინის ინტერვიუ „ობსერვერთან“ ,სადაც ის ლაპარაკობს რუსეთის „ფედერაციულ სახელმწიფოზე“ , – რა კარგია ფედერაცია თვალწინდენელ რუსეთსა და პატარა საქართველოს შორის, სადაც ას მილიონ სულზე მეტი დაუპირისპირდება სამ მილიონს! – რა თქმა უნდა, არ მჭირდება გიმტკიცოთ, რომ მოსკოვი საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობის განსამტკიცებლად კი არ სთავაზობდა საქართველოს ბოლშევიკური მთავრობის მიწვევას, არამედ, პირიქით, – რათა მოეხდინა ჩვენი ქვეყნის ოკუპაციის ლეგალიზაცია.

მე თქვენ ასევე გიგზავნიტ ჩემს მიერ დიდ მოკავშირე სახელმწიფოებისადმი ერთდროულად გაგზავნილი ნოტის ასლს, მხოლოდ ადრესატების შეცვლიტ, რათა თქვენ შეძლოტ გაეცნოტ ჩვენ მოტივებს. მაგრამ მე იქ, გარკვეული მოსაზრებებით, არ დამისახელებია ყველაზე მთავარი მოტივი. ეს კი იმაში მდგომარეობს, რომ რუსები და მათთან ერთად ქართველი ბოლშევიკი დელეგატები სრუტეების საკითხის განხილვისას კონფერენციაზე დაიკავებდნენ საქართველოსთვის სრულიად მიუღებელ, პირდაპირ დამღუპველ პოზიციას. დიდი გამჭრიახობა არ სჭირდება იმის მიხვედრას, რომ რუსეთი ისწრაფვის გადააქციოს შავი ზღვა თავის შიდა ტბად, სადაც არავის შეეძლება შეღწევა მისი ნებართვის გარეშე. მაგრამ, რადგან რუსეთი ჯერ კიდევ სუსტია და არ შეუძლია პრეტენზიების გამოთქმა სრუტეებზე ერთპიროვნული ბატონობის შესახებ, ამიტომ, მისთვის ხელსაყრელი პირობების დადგომამდე, ცდილობს გარკვეული დროით სრუტეების გასაღები გადასცეს თავის მოკავშირე თურქეთს. მოსკოვის ამ მისწრაფებას ყველა უჭერს მხარს, მარკოვ მეორით დაწყებული, მილიუკოვით დამთავრებული.

რა მოხდებოდა, რუსეთს რომ თავისი გაეტანა; ძვირფასო უორდროპ, მე ვერ ვბედავ ამის განმარტებას თქვენთვის, რომელმაც ასე მშვენიერად იცით ჩვენი მრავალტანჯული ხალხის მთელი წარსული და აწმყო. რომ არ ყოფილიყო ეს წყეული სრუტეები, რომ არ ყოფილიყო საუკუნეთა მანძილზე მათი მეშვეობით დასავლეთისგან მოწყვეტილი, საქართველოს მთელი ისტორია იქნებოდა სხვანაირი, უფრო ბედნიერი და ნაკლებ ტრაგიკული. ნათელია, თუ სრუტე-

ების პრობლემა ისე არ გადაწყდება, რომ თურქეთმა ვერ შეძლოს მათი ჩაკეტვა ვერც მშვიდობიანობის და განსაკუთრებით ვერც ომიანობის დროს, მაშინ ქართველი ხალხის სწრაფვა დამოუკიდებლობისკენ იქნება ამაო და ალბათ ისტორიის მიერ მუდამ დაძრახული. ამავე დროს ჩვენ არ გვავინწყდება, რომ დასავლეთ ევროპის ხალხებთან უშუალო ურთიერთობის გარეშე ყოვლად წარმოუდგენელია ჩვენი ხალხის სულიერი და მატერიალური პროგრესი. აი, რა იძლეოდა შიშის საფუძველს: საქართველოს ორგული შვილები, რომლებიც კონფერენციაზე დადგებოდნენ კრემლის წითელი იმპერიალისტიზმის გვერდით და უეჭველად მათ სახეიროდ მოიქცეოდნენ, ამით მორალურად გაამართლებდნენ მათ ჩანაფიქრს, რაც აშკარად მიმართულია საკუთარი ხალხის წინააღმდეგ. პირველ რიგში ამ მიზნით ხომ არ მოითხოვს მოსკოვი თავიანთი [დაყენებული]კაცების მიწვევას კონფერენციაზე?

ძვირფასო უორდროპ, მე დავალღე თქვენი ყურადღება და მაპატიეთ მრავალსიტყვაობისთვის; მაგრამ მსურდა დაწვრილებით გამეცნო თქვენთვის ჩვენი აზრები და მიგველო თქვენგან მეგობრული რჩევა – რა გავაკეთოთ. ჩვენ ვცდილობდით, რომ ჩვენი ქვეყანა არ ამოერიცხათ შავი ზღვისპირა სახელმწიფოთა სიიდან, მაგრამ ამას ვერ მივალწიეთ. ზემოთ უკვე ვამბობდი, რომ საქმის ასეთი შემობრუნება საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობას მნიშვნელოვნად ასუსტებს. ახლო აღმოსავლეთის კონფერენციის მსგავსი ისტორიული მოვლენები ხომ არც თუ ხშირად მეორდება. მართალია, ორმა ძლიერმა სახელმწიფომ იდავა კონფერენციაზე ჩვენი ქვეყნის წარმომადგენლობის თაობაზე, მაგრამ შედეგად ნაბან წყალს ბავშვიც გადააყოლეს – გადაწყვიტეს, რომ საერთოდ არ მიენვიათ საქართველო. ნუთუ არ იყო ამის თავიდან აცილების საშუალება? ნუთუ იყო რაიმე ცდა ამ მიმართულებით? ჩვენ ეს არ ვიცით. ცნობილია, მაგალითად, რომ თურქეთი გასული წლის ლონდონის კონფერენციაზე მიწვეული იყო ორი დელეგაციით: კონსტანტინოპოლისა და ანგორის; იგი უახლოეს კონფერენციაზეც იგივე სახით იქნება მიწვეული. არ შეიძლებოდა იგივე მეთოდის გამოყენება საქართველოს მიმართ? მართალია, ეს არ შეესაბამება ჩვენ სწრაფვას, მაგრამ ამ შემთხვევაში, სხვა თუ არაფერი, საქართველო კონფერენციაზე წარმოდგენილი იქნებოდა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს სახით და ჩვენ ჩვენის მხრით, შესაძლებლობის ფარგლებში, შევძლებდით ხელი შეგვეშალა ტფილისის დელეგატებისთვის, რომ არ ეღალატათ საქართველოს სასიცოცხლო ინტერესებისთვის.

ერთი სიტყვით, მე აღეძრავ საკითხს ორმაგი წარმომადგენლობის შესახებ იმიტომ, რომ გავიგო თქვენი აზრი ამის თაობაზე. არ ვიცი, რამდენად აგინერეთ კონფერენციასთან დაკავშირებით ჩვენი ქვეყნის მდგომარეობა. – იქნებ დარჩა რაიმე გაურკვეველი, – მიგულეთ თქვენს სამსახურში. თუ თქვენ მოისურვებთ, შემძლია ამისთვის საგანგებოდ ჩამოვიდე სტრასბურგში.

უკლებლივ ყველა ჩვენი მეგობარი გითვლით მხურვალე სალამს და გულითად სურვილებს.

ვრჩები თქვენი ღრმად პატივისმცემელი  
ა. ჩხენკელი

11. 21.III.1923

Париж, 44 ав. Виктора Гюго

[Ms. Wardr.c.27]

### **Глубокоуважаемый Сер Уордроп,**

Я запоздал со своим поздравлением по случаю особого знака внимания Е.В. к Вашим Заслугам, но Вы поверите, надеюсь, что это событие меня чрезвычайно обрадовало и приношу Вам моё искреннее поздравление и пожелание всех благ.

Я намеревался, собственно говоря, написать Вам о наших делах в Лозанне, но, вернувшись оттуда, я застал так много неисполненных бумаг, что до сих пор не сумел взяться за это. И теперь я ограничусь лишь немногим, т.к. в последнюю минуту я счёл более подходящим прислать Вам мои ноты, а также письмо генерального секретаря конференции и 12-ый параграф конвенции о проливах, дабы Вы сами оценили положение вещей.

Я очень рад Вам сообщить, что мы довольны в общем достигнутыми результатами. Они сводятся к следующему: русской делегации было написано от имени трёх председателей конференции, что Грузия будет внесена в протоколы конференции, но это не означает никоим образом, что она правильно представлена в Лозанне; в 12 параграфе конвенции о проливах 3-ий абзац внесён специально для Грузии, как мне заявили в секретариате, - да это ясно и без того, т.к. нет других признанных и независимых государств на Черноморском побережии. Ведь мы только об этом просили после того, как не была вовсе приглашена Грузия на конференцию (см. ноту от 4.XI.22). Мы хотели чтобы Грузию отметили в протоколах и чтобы ей оставили место в конвенции.

С неменьшим удовольствием могу я констатировать, что достигнутым мы обязаны, гл. образ., британской делегации, в особенности её шефу лорду Керзону. Я его не видел и не просил свидания с ним, зная, что шума не следует поднимать: Чичерин мог узнать, а он и без того обвинял лорда в пристрастии к Батум-Баку! Виделся с другими из британской делегации, особенно часто с Форбс Адамсом и имел возможность следить за ходом переговоров. Когданибудь расскажу лично, весьма интересно.

Конвенция о проливах вышла весьма выгодной для малых государств Чёрного моря. Проект Чичерина об отдаче ключа к проливам Турции, чтобы его отнять у неё впоследствии, когда Россия окрепнет, был устранин, и Англия, как и все остальные державы, получила возможность посылать военные корабли в Чёрное море.

А последний ответ Мемета(Исмета) Паши на мирные условия союзников дал ясно понять, что Турция ищет мира с Англией и её покровительства в будущем, разумеется, против русского империализма. Этого не скрывали сами турки, говорившие наедине, что им весьма неудобно оставаться «тет-а-тет» с Россией.

Я был восхищён, признаться, твёрдой тактикой лорда Керзона и его прозорливостью. Мир, мне кажется, обеспечен, несмотря на ангорских крикунов, находящихся под влиянием Москвы. Исет (Мемет?) и Кемаль понимают, что им нечего ожидать в будущем лучшей конъюнктуры, чем они имели в Лозанне.

Этим самым мы можем надеяться, что двинулись с мёртвой точки. Раз Турция будет в мире с Европой, мы можем удвоенной энергией приняться за дело освобождения нашей родины. Я уже беседовал об этих перспективах с англичанами и они дали мне понять, что я мог бы продолжить начатую работу в Лондоне, как только будет заключён с Турцией мир.

Прежде чем закончить письмо, я считаю своим приятным долгом горячо поблагодарить Вас за Вашу поддержку и за внушенную Вами бодрость в Вашем последнем письме перед Лозанной. Я был бы, разумеется, весьма признателен Вам, если бы Вы не оставили нас и впредь Вашими дружескими советами в нашей дальнейшей работе. Может быть, Вы собираетесь в ближайшем будущем в Париж, или в Лондон? Я был бы счастлив Вас видеть.

Остаюсь глубоко Вас уважающий А.Чхенкели.

21.III. 1923

პარიზი, ვიქტორ ჰიუგოს ავ., 44

ღრმად პატივცემულო ბ-ნო უორდროპ,

მე დავაგვიანე მოლოცვა მისი უდიდებულესობის მიერ თქვენი დამსახურებისთვის გამოხატული განსაკუთრებული ყურადღების გამო; დარწმუნებული ვარ, თქვენ გჯერათ, რომ ამ ამბავმა ძალზე გამახარა და გითვლით ჩემს გულითად მოლოცვას და გისურვებთ ყოველივე სიკეთეს.

მე მსურდა ლოზანაში მომენერა თქვენთვის ჩვენი საქმეების შესახებ, მაგრამ იქიდან დაბრუნებულს იმდენი შეუსრულებელი საქმე (ქალაქი) დამხვდა, რომ აქამდე ვერ შევძელი მისი შესრულება. ამჟამად მე მცირედით შემოვიფარგლები, რადგან უკანასკნელ წუთს უფრო შესაფერისად ჩავთვალე გამომეგზავნა თქვენთვის ჩემი ნოტები, აგრეთვე კონფერენციის გენერალური მდივნის წერილი და კონვენციის მე-12 პარაგრაფი სრუტეების შესახებ, რათა თქვენ თვითონ შეგეფასებინათ მოვლენები.

დიდი სიხარულით გაცნობებთ, რომ ზოგადად ჩვენ კმაყოფილები ვართ მიღწეული შედეგებით. ესაა შემდეგი: რუსულ დელეგაციას მისწერეს კონფერენციის სამი თავმჯდომარის სახელით, რომ საქართველოს შეიტანდნენ კონფერენციის ოქმებში; მაგრამ ეს სრულებით არ ნიშნავს, რომ ის სწორადაა წარმოდგენილი ლოზანაში. როგორც სამდივნოში მითხრეს, სრუტეების შესახებ კონვენციის მე-12 პარაგრაფში შეტანილია აბზაცი საგანგებოდ საქართველოს შესახებ; მაგრამ ეს ისედაც ნათელია, რადგან შავი ზღვის სანაპიროზე არაა სხვა აღიარებული და დამოუკიდებელი სახელმწიფო. ჩვენ ხომ მხოლოდ ამას ვითხოვდით მას შემდეგ, რაც საქართველო სულაც არ მიიწვიეს კონფერენციაზე (იხ. 4.XII.1922-ის ნოტა). ჩვენ გვსურდა, რომ საქართველო აღენიშნათ ოქმებში და გამოეყოთ მისთვის ადგილი კონვენციაში.

არანაკლები სიამოვნებით შემიძლია დავადასტურო, რომ მიღწეულს უმთავრესად უნდა ვუმაღლოდეთ ბრიტანეთის დელეგაციას, განსაკუთრებით მის მეთაურს ლორდ კერზონს. მე ის არ მინახავს და არც შეხვედრა მითხოვია მასთან, რადგან ვიცოდი, არ ღირდა ხმაურის ატეხა: შეიძლებოდა ჩიჩერინს გაეგო, რომელიც ისედაც აბრალებდა ლორდს ბათუმ-ბაქოსადმი მიკერძოებულებას! ვხვდებოდი ბრიტანეთის დელეგაციის სხვა წევრებს; განსაკუთრებით ფორბს ადამსს და მქონდა შესაძლებლობა თვალი მედევნებინა

მოლაპარაკებების მსვლელობისთვის. ოდესმე გაიმბობთ პირადად; ძალიან საინტერესოა.

სრუტეების შესახებ კონვენცია საკმაოდ სასარგებლო გამოვიდა შავი ზღვის პატარა სახელმწიფოებისთვის. უარყვეს ჩიჩერინის პროექტი, რომ სრუტეების გასაღები თურქეთს გადასცემოდა, რათა, როგორც კი რუსეთი მოლონიერდებოდა, უკან წაერთმია მისთვის. ინგლისს და სხვა დანარჩენ სახელმწიფოებს მიეცათ საშუალება შავ ზღვაში სამხედრო გემების გაგზავნისა.

ისმეტ ფამას ბოლო პასუხი მოკავშირეთა სამშვიდობო პირობებზე, ნათლად უჩვენებს, რომ თურქეთს სურს ზავი ინგლისთან და მომავალში მისი მფარველობა, რა თქმა უნდა, რუსული იმპერიალიზმის საწინააღმდეგოდ. ამას თვით თურქებიც არ მალავდნენ; ერთი ერთზე ამბობდნენ, რომ მათთვის ყოვლად არასასურველია რუსეთთან პირისპირ დარჩენა.

უნდა ვაღიარო, რომ ალტაცებული ვიყავი ლორდი კერზონის მტკიცე ტაქტიკით და მისი გამჭრიახობით. მე მგონია, მშვიდობა უზრუნველყოფილია, მიუხედავად მოსკოვის გავლენის ქვეშ მყოფი ანგორელი მყვირალებისა. ისმეტს და ქემალს ესმით, რომ მომავალში მათ არ ელოდებათ უკეთესი კონიუნქტურა, ვიდრე ეს ლოზანაში ჰქონდათ.

ამით ჩვენ შეგვიძლია ვიმედოვნებდეთ, რომ დავიძარით მკვდარი წერტილიდან. თუკი თურქეთი იქნება მშვიდობაში ევროპასთან, ჩვენ შეგვეძლება გაორმაგებული ენერჯით შევუდგეთ ჩვენი სამშობლოს განთავისუფლების საქმეს. ამ პერსპექტივების შესახებ მე უკვე ვესაუბრე ინგლისელებს; მათ მე გამაგებინეს, რომ, როგორც კი თურქეთთან ზავი დაიდებოდა, შემედლო დაწყებული საქმის გაგრძელება ლონდონში.

სანამ წერილს დავასრულებ, ჩემს სასიამოვნო მოვალეობად ვთვლი, მოგახსენოთ მხურვალე მადლობა მხარდაჭერისა და ლოზანამდე თქვენი ბოლო წერილით შთაგონებული სიმხნევისათვის. რა თქმა უნდა, თქვენი ძალზე მადლიერი ვიქნებოდი, თუკი მომავალშიც არ დაგვტოვებთ თქვენი მეგობრული რჩევების გარეშე ჩვენს შემდგომ საქმიანობაში. იქნებ აპირებთ ახლო მომავალში პარიზში ან ლონდონში ჩამოსვლას? ბედნიერი ვიქნებოდი თქვენი ნახვით.

ვრჩები თქვენი ღრმად პატივისმცემელი ა. ჩხენკელი

*Gia Gelashvili*

Doctor of History, The head scientific  
researcher of Ivane Javakhishvili In-  
stitute of History and Ethnology

## **Some letters from the Oliver Wardrop Collection**

### **Summary**

In the following article there is given 12 letters send to Oliver Wardrop from several personalities: D.Gambashidze(6 english, 1 german),V.Tcherkesoff (1 english),

V.Gambashidze (1 georgian), A.Tchkhenkeli (1 georgian, 2 russian) .  
We give Georgian translation and short comments to them.

We find in these letters valuable information about present conditions of Georgian Church at Mount Athos, political situation in Caucasus, oil-fields in Guria etc.

These letters are registered in the Wardrop Collection (Bodleian Library, Oxford).